

Muotokuvia pervosta saamelaisuudesta

Elfrida Bergman ja Sara Lindquist (toim.): *Queering Sápmi. Saamelaisia kertomuksia normien ulkopuolelta*. Suom. Sanna Posti Sjöman & Hanna Kangasalo. Umeå: Qub förlag 2013. 311 s.

Jälkikolonialisen kritiikin myötä olemme viime vuosina tiedostaneet yhä voimakkaammin, miten monin tavoin pohjoisilla rajaseuduilla elävä alkuperäiskansamme, saamelaiset, on näyttäytynyt kulttuurimme ”eksoottisena toisena”: valtaväestön kuvaa saamelaisuudesta ovat hallinneet tietämättömyys, välinpitämättömyys ja voimakkaat stereotypiat. Samalla historiallinen ymmärryksemme kolonisaatiosta, saamelaisten väkivaltaisista sulauttamisy yrityksistä valtakulttuuriin, on lisääntynyt, ja olemme alkaneet ymmärtää vastuumme sen seurauksista.

Queering Sápmi on opus, jollaista en voi sanoa kohdanneeni aiemmin. Poikkeuksellisen siitä tekee niin aihe, käsittely- kuin toteutustapa. Teos johdattaa moninkertaisten erojen ääreen kysymällä, miten voisi tarkastella vähemmistökulttuurin sisäisiä toiseuksia, kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä. Saamelaiskulttuurin kohtaama sorto ja uhka ovat olleet omiaan lisäämään sen sulkeutuneisuutta, sillä riippuvuus yhteenkuuluvaisuudesta on häivyttänyt keskustelua sisäisistä vähemmistöistä ja erilaisuuksista. Teoksen lähtökohtana on

ollut kahden ruotsalaisen tutkijan ja aktivistin Elfrida Bergmanin ja valokuvaaja Sara Lindqvistin ihmetyksestä ja sitä seuranneesta postkoloniaalisesta herätyksestä versonut projekti, joka sai ensin kentältä orastavan suopeen vastaanoton. Sitten siitä tuli heille velvoite: saamelaisuus ja queer-kulttuuri ovat olleet kartoittamatonta maaperää niin tutkimuksellisesti kuin saamelaisille itselleen. Projekti nousi lopullisesti siivilleen, kun se sai rahoitusta Nordisk Kulturfondenilta ja tukea kahdelta nuorisoliitolta, Sáminuorralt ja Noerehilta. Osaltaan yksi projektin saavutus on ollut queer-ihmisten oikeuksien poliittinen esiinnoisuus saamelaiskäräjillä.

Queering Sápmi ei ole tutkimusteos, vaikka siihen kuuluvaa aineistoa on koottu etnografisin ja osallistavin menetelmin: haastatteluin, kirjoituspyynnöin, valokuvin ja sosiaalisen median välityksellä. Tästä valtavasta aineistosta koostetun teoksen ytimessä ovat ”saamelaiset queerit” (hlbtq-henkilöt) itse ja heidän tarinansa, joita voi lähestyä yhtä aikaa kielellisinä ja visuaalisina muotokuvina, koottuina ja rakennettuina muistoina, elämäntarinoina ja henkilöhistorioina.

Teos käsittelee yksityisiä ja jaettuja kulttuurisia kokemuksia seksuaalisesti ja sukupuolisesti toisin elävien ja yhteisössään marginaaliin joutuneiden saamelaisten keskuudessa. He kuuluvat paitsi eri sukupolviin ja elävät erilaisissa tiloissa ja paikoissa, myös kiinnittyvät erilaisin sitein omiin kulttuurisiin juuriinsa. Elämäntarinoita yhdistävänä punaisena

lankana kulkee yhtäältä kysymys siitä, miten ei voi (tai ei ole voinut) olla oma itsensä saamelaisessa yhteisössä; millaista torjuntaa, vähättelyä, syrjintää, itseinhoa tai pelkoa he ovat kokeneet. Toisaalta keskiössä on myös se, millaista hyväksyntää, ymmärrystä, tukea ja vilpittömyyttä he ovat voineet saada osakseen – ja ehkä paremmin, millaisen tien he ovat itse kukin kulkeneet.

Henkilötarinoista/-kertomuksista voi hahmottaa kulttuurisen ulostulokertomuksen prototyyppin, jonka varassa henkilöt ovat voineet ja osanneet jäsentää tuntojaan matkallaan ”vaikeuksista voittoon”: tummien ja alakuloisten sävyjen rinnalle rakentuu yksilöiden kasvu- ja kehitystarinoita, joita leimaavat voimistuva oman arvontunto ja moninkertaisten erojen tunnistaminen, mutta ennen kaikkea siitä nauttiminen, miten upeaa on löytää oman itsensä lisäksi saamelaisperheiden omia ”pervohistorioita”, menneisyyden henkilöitä, joiden elämästä yhteisö aiemmin joko vaikenä tyystin tai vain hyssytteli. Henkilötarinoissa silmiä avaavaa on kilvoittelu autenttisen saamelaisuuden ihanteen ja jonkinlaisen puoliverisyyden välillä: milloin voi olla saamelaisena ihmisenä ”tarpeeksi”, jotta riittäisi, kelpaisi ja kävisi täydestä (pervoudesta huolimatta)? Lähes kaikissa tarinoissa toistuu ajatus kadotetun itsetunnon ja onnellisuuden etsinnästä – ja myös niiden vähittäisestä löytämisestä.

Queering Sápmi -teoksen voi ajatella saaneen lähtölaukauksensa jälki-

koloniaalisen teoretisoinnin sisäisestä itsekritiikistä, jossa huomio kohdistuu rakenteellisiin eroihin vähemmistöryhmien välillä ja sisällä sekä niihin syrjinnän muotoihin, joita kulttuurien välisiin leikkauskohtiin rakentuu. Johdannossaan Bergman ja Lindqvist pyrkivät kysymään, millä oikeudella, kenen äänellä ja mistä lähtökohdista ei-saamelaiset tutkijat antavat kohteilleen oikeuden omaehtoiseen kohtaamiseen valtakulttuurin kanssa ja millä tavoin tällaisessa visiossa voisi ylipäätään onnistua.

Varsinaisten teoreettisten kehittelyjen puuttuessa *Queering Sápmi* voisi tulkita myös vahvana identiteettiprojektina, jossa eri tavoin seksuaali- ja sukupuolinormeja vastustavat henkilöt pyrkivät itsereflektion ja itseymmärryksen kautta itsehyväksyntään. Jos kritiikin kärjen kohdistaisi tähän pyrkimykseen, teoksen voisi ajatella kierrättävän vanhanaikaisia identiteettipoliittisia lähtökohtia; ikään kuin tekevän vuorostaan sen, minkä valtakulttuurin vähemmistöt tekivät jo vuosia tai vuosikymmeniä aikaisemmin. Toisaalta se samasta syystä yhtä vahvasti osoittaa, miksi tarvitsemme identiteetin käsitettä silloinkin, kun operoimme queer-kysymyksillä. Identiteettiä ei tarvitse lähestyä yhtenä, samuutena, yhtenäisyytenä vaan kaikessa moninaisuudessaan, hajakeskityneenä ja alati muovautuvana.

Aineiston valossa on esimerkiksi kiinnostavaa huomata, miten henkilöt omaksuvat ja assimiloivat kansainväliset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöidenti-

teetit saamelaisuuteensa; piirre, joka osaltaan voimistaa sen käsittämistä, miten kulttuuriset identiteetit ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tämä prosessi avaa ymmärrystä siihen, miksi identiteettejä on tarpeen muokata omanlaisikseen. Samalla on mahdollista myös oivaltaa, miksi ainutkertaisia elämäntarinoita ei koskaan voi – eikä saa – alistaa teorian ja politiikan puhdasoppisuuden vaateille. Sillä elämä kaikessa ristiriitaisuudessaan on jotain paljon enemmän.

Valmiiden, syväluotaavien tulkintojen sijaan *Queering Sápmi* tarjoaa huikean aineiston myös monille uusille tutkimuksille. Ei kuitenkaan sovi unohtaa, että vaikka teos pyrkii tiedostamaan eettiset premissinsä ja tavoittamaan saamelaisten queerien ”oman äänen”, henkilötarinat ovat käyneet läpi toimituksellisen muokaus- ja stilisointiprosessin. Hieman kärkeästä voisi kysyä, kenen (ihanne)kuvasta lopulta onkaan kyse?

Queering Sápmi-projektin yhtä lopputulosta voi silti pitää todellisena kulttuuritekona. Näin siitäkin huolimatta, että niin pohjoissaameksi, ruotsiksi, norjaksi kuin englanniksi¹ ilmestynyt teos olisi ainakin suomenkielisessä käännöksessään tarvinnut perinpohjaisempaa kielellistä ja terminologista hiontaa.

Teoksen lukeminen on pysäyttävä prosessi. Näiden elämäntarinoiden kuunteleminen vaatii aikaa ja sulattelua; nopea lukaiseminen ei tee niille oikeutta, sillä toisinaan myös elämäntarinoiden tietynlainen toisteisuus voi tuntua uuvuttavalta.

Jotta sen tunteen onnistuisi välttämään, huomaa pohtivani, miten eri tavalla osaisimmekaan kertoa ”oman tarinamme” erilaisuudestamme?

Mikko Carlson

¹ Queering Sápmi – Sámi muitalusat mat rihkkot norpma; Queering Sápmi – samiska berättelser bortanför normen; Queering Sápmi – Samiske fortellinger utenfor normen; Queering Sápmi – Indigenous Stories Beyond the Norm.